

УДК 94(477)

Галина СТАРОДУБЕЦЬ

ОУН(б) ЯК СУБ'ЄКТ УКРАЇНСЬКО – ПОЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ НА ВОЛИНІ В 1943 Р.

У статті мова йде про роль ОУН(б) в процесі розгортання та розвитку українсько-польського конфлікту на Волині в 1943 р.

Б агатовікова історія взаємовідносин між двома сусідами – Польщею та Україною сповнена глибокого драматизму. Однією з найбільш дискусійних та недостатньо досліджених залишається проблема польсько-українського протистояння в роки Другої світової війни. Йдеться про, так звану, Волинську трагедію. Актуальність даного питання зумовлена часом. У 2003 році виповнилося 60 років з того часу. Події весни – осені 1943р. ще й досі тінню лежать на сучасних польсько-українських взаємовідносинах. І Польща і Україна, як цивілізовані європейські держави, прагнуть налагодити та зберегти дружні добросусідські відносини, шукаючи для цього спільні точки дотику. На жаль, останні не завжди є приємними, а часто – кровоточивими ранами. Завдання політиків – віднайти можливість загоїти їх, шляхом примирення ворогуючих сторін погасити тліюче жареве конфлікту. Вчені-історики мусять відтворити реальну об'єктивну картину минулого, дати йому оцінку з позицій сьогодення.

Проблема збройного конфлікту 1943р. на Волині потребує осмислення через аналіз: втрат з боку обох сторін, причин виникнення конфлікту, його масштабності, мети, залученості у нього суб'єктів українського національно-визвольного руху, зокрема ОУН(б) та УПА тощо.

Сучасна вітчизняна та зарубіжна історіографія містить чимало напрацювань, що стосуються даної проблеми. Зокрема, питанням кількості жертв міжетнічного конфлікту на Волині в роки війни присвячені роботи вітчизняних істориків Сергійчука В., Ільющина І., Кентія А., польських вчених – Владислава та Єви Семашків, В.Філяра, Г.Мотики та ін. [8, 4, 5, 12, 13].

Не менш важливим аспектом наукових досліджень стала діяльність ОУН(б) та УПА в контексті розгортання українсько-польського збройного протистояння в роки Другої світової війни. В сучасній історіографії утвердилося принаймні дві основні позиції щодо ролі у цьому конфлікті бандерівської ОУН. Перша з них ґрунтується на відвертому звинуваченні останніх в ініціюванні „атипольської акції” [1: 31], „радикальності вжитих ними заходів у протидії польським прагненням поновити панування на західноукраїнських землях” [3: 290]. Прихильники другої, зокрема, В.Сергійчук, наголошують на тому, що „ніякого польського фронту УПА не збиралася відкривати, оскільки головний фронт для неї був проти більшовицької Москви і гітлерівського Берліна” [8: 9]. Тобто детермінантою волинських подій жодним чином не виступали ідеологічні чи програмові засади бандерівської ОУН, на чому постійно наголошують її опоненти, а низка інших причин.

Погоджуємося з думкою тих науковців, котрі вважають, що ідея польсько-українського антагонізму не була закладена в офіційно визначену основу ані стратегічної, ані тактичної лінії боротьби бандерівської ОУН в період з кінця 1940 до середини 1943рр.

У часі з кінця 1942 до початку 1943 рр. в середовищі українського національно-визвольного руху спостерігалися процеси, зумовлені кількісними та якісними перегрупуваннями сил. ОУН(б) поступово перебирає на себе функції його лідера. У зв'язку з цим стала нагальною необхідність окреслити коло завдань на найближчий період часу. В кінці лютого 1943 року проходить III Конференція ОУН(б). У прийнятих на ній постановках йшлося про визнання єдиною правильною та „найбільш прогресивною” ідеєю самостійних сучасних держав усіх європейських народів на їх етнографічних територіях” [7: 81]. Тим самим бандерівці вкотре заявляли про своє прагнення реалізувати природне право українців (рівно, як поляків) на побудову власної незалежної держави. Ними підкреслювалася готовність до міжнародної співпраці, до „активної участі у кожній європейській коаліції, організованій іншими поневоленими народами проти імперіалістичних загарбників, але тільки на принципі визнання іншими народами нашого права на нашу державну незалежність” [7: 84]. І далі – „стоячи на становищі побудови національних

держав усіх народів на їх етнографічних територіях, український народ протиставляється й протиставлятиметься всім спробам народів, в сучасний момент поневолених німецьким або московським імперіалізмом... загарбати в цілості або частинно українські землі й поневолити Україну. Український народ буде нещадно поборювати такі імперіалістичні намагання, що ...скріплюють політичні й мілітарні позиції німецьких і московських та інших світових імперіалізмів" [7: 85]. Таким чином, офіційна позиція ОУН(б) стосовно поляків, як і інших європейських народів, визначалася прямою залежністю від ставлення останніх щодо права українців на побудову своєї державності в межах етнічних кордонів. Польська ж сторона не бажала визнавати Західну Україну не своєю територією. Підтвердження цьому знаходимо в багатьох архівних документах. Зокрема, „у затвердженій польським емігрантським урядом 31 березня 1943р. постанові про українську справу, йшлося лише про зрівняння українців в правах з поляками в межах довоєнної Польщі" [8: 14].

Польський сценарій потенційної розбудови майбутнього західноукраїнських земель не був для української політичної еліти великим секретом. Дослідник З. Савченко у статті „Українсько-польські взаємини на тлі історії”, датованій 1945р., пише: „Польська верхівка вже від перших днів большевицької (1939-1941рр.) і німецької окупації зайняла вороже становище до українського визвольного руху і української проблеми взагалі:

– не визнали і не визнають прав українського народу на власну державу та розглядають український народ як такий, що призначений бути завсіди поневоленим Польщею і московським імперіалізмом;

– заперечують право українського народу на західноукраїнській землі та вважають їх своєю територією.” [10: арк.18].

Українські націоналісти, зрозуміло, не могли погодитися з таким сценарієм майбутнього розвитку подій. Взаємопорозуміння, компромісу між обома ворогуючими сторонами не було досягнуто. Неспроможні розв'язати територіальні питання мирними засобами, обидві сторони вдалися до кривавої війни, схожої за масштабністю та жорстокістю до селянських війн епохи середньовіччя. Конфлікт вилився поза умовні дипломатичні рамки. Сучасники тих подій підкреслювали, що „одночасно у справу вмішалася, як звичайно польська вулиця, яка завжди відіграла дуже помітну – додаймо – дуже фатальну роль в політичних потягненнях керівних чинників польської сторони. Ця вулиця і не думала про будь-яке порозуміння зі зненавидженими й погорджуваними українцями.” [6: 226]. Справедливим буде додати, що ненависть просочилася також і в кожен оселю волинського селянина. Саме вона примусила його взяти в руки зброю проти вчорашнього сусіда, земляка, приятеля, а сьогодні одвічного ворога – поляка.

Більшість дослідників сходиться на думці, що початком збройного польсько-українського протистояння стали події березня 1943р.: масовий перехід української поліції в лави новоствореної повстанської армії. Тоді гітлерівці і вирішили використовувати поляків для боротьби з українською збройною силою, що посилювала свій вплив на західноукраїнських землях. Польський історик Г.Мотика підкреслює, що „поліційні підрозділи, утворені з поляків, німці стали формувати замість української поліції, яка вдалася до дезертирства. Загалом, попри керівництво підпілля, до тих підрозділів увійшло близько 1500-2000 осіб” [2: 49]. Польська поліція зайняла відверто ворожу позицію щодо українців.

Український національно-визвольний рух навесні 1943р. набуває значного розмаху. Контроль над волинським регіоном та південною частиною українського Полісся поступово перебирають на себе бандерівці. [9: 104-105]. Зміна політичної ситуації в регіоні детермінує загострення низки протиріч, найголовніші з яких – між українськими повстанцями та радянськими партизанами та українсько-польські. Масована оунівська пропаганда сприяла поступовому формуванню у свідомості місцевого українського населення відчуття господаря на своїй землі, за спиною якого стоїть національна повстанська армія. Остання певною мірою уособлювала владу. Польське населення Волині такої, нехай і дещо ідеалізованої, підтримки не мало. Тому відчувало себе дещо дискомфортно. Думається, це було однією з причин, чому частина його погодилася на антиукраїнську співпрацю з німцями.

Виколисана багатовіковою історією неповага до українського народу, заважала як полякам, так і українцям слухати один одного, тверезо оцінити реальну ситуацію. Замість того, щоб організувати спільний антифашистський рух опору, „поляки стали допомагати німцям нищити українців. Польські верховоди запрягли до цього польські шовіністичні маси, які мешкають на

українських землях. Посипалися масові доноси і провокації на українців, за тим пішли побої, грабіж, розстріли, палення сіл, кидання в огонь жінок і дітей та інші дикі оргії, що їх виправляли по українських селах на спілку з озвірілим гестапом вславлені польські кріпо, зондердінст, бантуци, фольксдойчі і другі польські агенти на німецькій службі. В склад тих гітлерівських душоубів і вислужників входили також члени польського підпілля, які власне були ініціаторами в погромах українського населення» [10: арк.18]. Таким було бачення тогочасної ситуації сучасника подій. З позицій сьогодення така крайня категоричність оцінок видається недоцільною і надто суб'єктивною. Проте, вона є зворотнім віддзеркаленням тих подій, які польська сторона кладе в основу своїх звинувачень проти українців в цілому і бандерівців, зокрема.

Не можемо погодитися з позицією українського історика Ільюшина І., який стверджує, що „надзвичайна жорстокість цього конфлікту була обумовлена як взаємною національною ненавистю..., так і радикальністю заходів, вжитих ОУН(СД) – УПА у протидії польським прагненням поновити панування на західноукраїнських землях” [4: арк.197]. По-перше, початок розгортання антипольської акції припадає на період з квітня по травень 1943р. Українська Повстанська Армія в цей час перебувала в стадії свого становлення. Перше офіційне звернення від імені ГК УПА датується лише 20 травнем цього року. Отже, до середини травня 1943р. не йшлося про залучення до антипольських акцій повстанської армії в цілому, а лише про діяльність окремих збройних відділів. По-друге, широкому загалу досі не відомо документів, які засвідчували б наявність офіційного рішення керівництва бандерівської ОУН (або, хоча б, її Крайового проводу на ПЗУЗ) стосовно винищення польського населення Волині. Щодо радикальності заходів, вжитих українськими націоналістами, зауважимо, що, певним чином вони були адекватними польським. Адже, „у відповідь на збройний виступ...української поліції німецький генерал-комісар Волині і Поділля спровадив сюди негайно польську „Гранатову” поліцію з Генеральної Губернії...Проголошено, крім того, набір у т. зв. „Батальйон Волинської Жандармерії” – виключно з рядів польського населення. Поляки, яких по волинських містах було багато, сприйняли цей німецький жест з нескриваним ентузіазмом і без вагання поперли масово в ряди батальйону” [6: 217]. Методи боротьби батальйону з українським населенням краю не вирізнялися особливою гуманністю. „Коли німці зорієнтувалися, що на терені немає правдивих відділів УПА,...почалися масові звірські морди цивільного українського населення. Перед вели тут поляки, головно ті з Волинського Батальйону...жорстокості поляків перевищали навіть уяви німців, так що німці, стосуючи і тут свою облудну тактику одної національності проти другої, – в багатьох випадках самі висилали до українців остереження, що „увага, йде Волинський Батальйон!” [6: 220].

У середині травня 1943 р. з'являється листівка-звернення „Польські громадяни”, підписана Округним Проводом ОУН. Автори документу намагаються аргументовано довести безпосередню причетність поляків до початку розгортання збройного протистояння на Волині. Дуже важливо, на нашу думку, відзначити, що націоналісти розмежовують такі поняття, як „загал польського суспільства” і „тих, що пішли в адміністрацію, фольксдойче, поліцію та ін”. Умовою взаємного порозуміння могла стати відмова останніх від співпраці з німцями. Насамкінець бандерівці закликають поляків, щоб вони, „як і інші поневолені народи творили своє життя на своїй етнографічній території” [11: арк.56].

У липні 1943р. з невеликою перервою в часі з'являється дві відозва: одна з них – Організації Українських Націоналістів до поляків, а інша – Краєвої Політичної Репрезентації до українського народу. Суть кожної з листівок зводиться до намагань переконати „опонуючу” сторону у необхідності припинення міжетнічної війни. Порівняльний аналіз обох документів дає підстави стверджувати, що українська сторона (в особі ОУН(б)) в основу потенційного компромісу ставила більш конструктивні пропозиції, ніж польська. Зокрема, в бандерівській листівці йшлося про те, що „українська нація завше готова до порозуміння обидвох народів. Ми не виношуємо ворожих планів щодо польського народу і не хочемо й на палець польської землі. Ми визнаємо право кожного народу на самовизначення і на власну державу” [6: 378-380]. Натомість, польська сторона, навіть в такий критичний для обох народів час не могла знайти в собі сили визнати українців політично рівноправними з поляками. „Ми розуміємо і цінуємо прагнення Української нації до створення Незалежної України. – говорилося в листівці. – Однак засвідчуємо, що не відмовимося від східних земель Речі Посполитої... Ці землі повинні

нарешті стати тереном братерського співжиття обидвох Націй”. І далі, „на цій дорозі Українська Нація знайде повне зрозуміння та підтримку Польської Нації, а також її великодушну готовність забути усі завдані урази і кривди” [6: 320].

Публічною спробою відмежуватися від причетності до терористичних актів на теренах Волині можна вважати Комунікат Проводу ОУН СД від жовтня 1943 р. Оунівці заявили про „своє негативне становище до тих форм боротьби, що їх згадані події виявляють. Ні український нарід, ні Організація нічого спільного з тими масовими убивствами не мають”. Провід ОУН СД офіційно заявив про „осудження актів взаємних масових убивств, звідки б вони не походили”, і закликав „все українське громадянство бути чутким на ворожу інспірацію” [6: 364].

Офіційні документи ОУН(б), видані впродовж 1943 року, дають підстави стверджувати, що бандерівцям польсько-українське збройне протистояння було жодним чином не вигідне. Геополітичне становище України унеможлиблювало побудову незалежної України, що було стратегічною метою українських націоналістів, без досягнення суверенної незалежності Польщі та інших Східноєвропейських держав.

Список використаних джерел

1. Гжегож Мотика. Антипольська акція ОУН-УПА – І. – 2003. – №28. – С.31-47.
2. Гжегож Мотика. Польська реакція на дії УПА: масштаб і перебіг каральних акцій. – І. – 2003. – №28. – С.48-56.
3. Ільющин І. Армія Крайова і українсько-польське протистояння в західній Україні (1939—1945 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. – К., 2002.
4. Ільющин І. Протистояння УПА і АКА (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні. – К., 2001. – 289.
5. Кентій А. Українська Повстанська Армія. – 1942–1943 рр. – Київ, 1999. – 287 с.
6. Макар В. Спомини та роздуми. Т.4. – Торонто – Київ, 2001. – 519 с.
7. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955р. – Видання Західних частин ОУН, 1955 – 370с.
8. Сергійчук В. Трагедія Волині. Причини і перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни. – Київ: Українська Видавнича Спілка, 2003. – 140 с.
9. Стародубець Г. ОУН(б) в українському національно-визвольному русі на Волині в роки Другої світової війни (1941–1943 рр.). – Тернопіль, 2002. – 142 с.
10. Центральний державний архів вищих органів влади і управління в Україні (далі – ЦДАВОВ України). – Ф.3833. – Оп. 1. – Спр. 215.
11. ЦДАВОВ України. – Ф 3846. – Оп. 1. – Спр. 4.
12. E., W. Siemaszko, „Ludobojstwo dokonane przez nacjonalistow ukraïnskich na ludności polskiej Wolynia 1939-1945”, t. 2, Warszawa, 2000.
13. G. Motyka, „Pany i rezun. Wspolpraca AK-WIN i UPA 1945-1947” та „Tak bylo w Bieszczadach. Walki polsko-ukraïnskie 1943-1948”, Warszawa, 1997.; „Antypolska akcja OUN-UPA 1943-1944. Fakty i interpretacje”. Red G. Motyka, D. Libionka, Warszawa, 2002.

Halyna STARODUBETS

OUN(B) AS A SUBJECT OF THE UKRAINIAN-POLISH CONFLICT IN VOLYN REGION (1943)

It is considering the role of OUN (b) in the process of solving and running Ukrainian – Polish conflict in Volyn region in 1943.

УДК 94 (477.4)

Ігор ЧОРНОПИСЬКИЙ

УКРАЇНЦІ НА ПІВНОЧІ СЕРБІЇ У ВОЄВОДИНІ

У праці досліджується історія поселення українців у Воєводині. Робиться спроба проаналізувати складання і функціонування місцевого бачкерестурського русинського діалекту (бемеди) і української сучасної мови. Звертається увага на самосвідомість місцевих українців (українці, русини, русини-українці). Розглядаються проблеми з вивченням мови, народних звичаїв та функціонування друкованих та інших засобів масової інформації.

Українці у Сербії, в тому числі у Воєводині (автономний край на північ від Дунаю і Сави) мають довгу історію. У монографіях згадуються одинично в ряді місць ще у XVI сторіччі.

Зауважено також присутність українців і при турецькому владарюванні.